

67) tarihiyle tezat teşkil etmekte, bazı araştırmacılar, buradan hareketle ilk tarihin inşaata başlama yılı olabileceğini ve mâbedin muhtemelen 974'ten sonra bitirilmiş bulunduğunu ileri sürmektedir (Lidija Kumbaradži - Bogoević, s. 76-77).

Caminin bânisi Hüseyin Şah Rumeli'de vakıfları bulunan Karlı-ili beyleri soyundandır. Bulgaristan'da Karlova kasabasında da vakıfları vardır (bk. ALİ BEY CAMİİ). Yine aynı ailenin Üsküp'te 1925'te yıktırılan bir camisiyle bir türbesi vardı. Elezović, bu aileye dair inanılması güç bazı söylentilere dayanarak Toko adında Mağribli bir Fransız soyundan geldiğini bildirir ve caminin Avusturyalılar'ın istilâsı sırasında XVII. yüzyıl sonlarında harap olarak o tarihten beri öylece kaldığına işaret eder. Ayrıca 1915'te Üsküp'ün Bulgar istilâsına uğraması sırasında caminin mihrap ve mahfeli yıkıldığı gibi türbe de tahrip edilmiştir. 1963 Üsküp depremindedir zarar gören mâbed, ancak 1977'de Tarihî Eserler Koruma Kurumu'nun hazırladığı proje uyarınca restore edilmiştir. Cami ile kurucusunun türbesinin Saray adını taşıyan bir köyde olması Karlı-ili beylerinin saraylarının burada bulunduğunu gösterir. Nitekim buranın eskiden Hüseyin Şah adıyla anıldığını Bogoević de belirtmektedir (a.g.e., s. 76).

Hüseyin Şah Camii 8,25 x 8,25 m. ölçülerinde kare planlı bir yapı olup harimi basık sekizgen, sağır bir kasnağa oturan bir kubbe örter. Duvarların kubbe kasnağı eteğinde dört köşesi aşağıya doğru meyillidir. Bu pahlar ve kubbe 1160 (1747) yılına ait bir bilgiye göre kurşunla kaplı iken şimdi alaturka kiremitle örtülmüştür. Moloz taşlardan inşa edilen binanın dış cepheleri sıvanmıştır. Mâbed oldukça gösterişli bir eser olmasına rağmen kâğır bir son cemaat yerine sahip değildir. Fakat giriş cephesinde görülen giriş deliklerinden ahşaptan bir son cemaat yerinin varlığı anlaşılmaktadır. Harimde kareden kubbeye geçiş köşelerde tromplarla sağlanmıştır. Bunların altında köşeyi trompun alt kenarına yediren birkaç dizi mukarnas görülür. Mekân üç cephede açılmış pencerelerle aydınlanmıştır. Bunlar altta iki, ortada iki ve en üstte tek olmak üzere beşer adettir. Alt sıra pencerelerin sivri biçimli boşaltma kemerleri beyaz ve kırmızı renkli taşlardan yapılmıştır. Mukarnaslı mihrap kavsarısının dışında içerde sanat değeri-

ne sahip başka bir mimari unsur yoktur. Minber ise alelâde tahtalardan yapılmış çok basit ve perişan görünüşlüdür. Caminin belki bir yangın geçirdiği ve bu yüzden mimarisıyla bağdaşmayan bu duruma girmiş olduğu düşünülebilir.

Çok köşeli bir kürsü üstünde yükselen minare 22,5 m. olup Rumeli'deki birçok benzeri gibi yanındaki camiye nisbetle çok uzundur. Çok köşeli gövdesi yassı taşlardan yapılmış, şerefe altı çıkımları ise mukarnaslı olarak işlenmiştir. 1929'da yayımlanan eski fotoğrafında şerefe korkulukları yokken sonraları bu eksiklik giderilmiştir.

Caminin yanında yer alan türbenin kapısı üstünde vakfın kurucusu olan Hüseyin Şah'ın adını veren 974 (1566-67) tarihli, dört kartuş içine istiflenmiş sekiz satırlık bir kitâbe yer almıştır. Sekizgen biçiminde ve üstü kiremit kaplı bir kubbe ile örtülü olan türbe, yanındaki cami ile yarışmasına hemen hemen onunla aynı yüksekliktedir. Bunun da her cephesinde altlı üstlü iki pencere vardır ve altta olanların kemerleri camidekiler gibi çift renkli taşlardan. Kubbe sekizgen bir kasnağa oturur. Yanındaki hazîrede Hüseyin Şah'ın 1032'de (1622-23) vefat eden oğlu Ali Bey'in üstüvâne biçiminde, kavuksuz ve çok sade mezar şahidesi bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sicill-i Osmânî, II, 183; Glisâ Elezović, "Turski Spomenici u Skoplju", *Glasnik Srpskog Naucnog Društva*, Skopje 1929, s. 254-267, rs. 5-7; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri III*, s. 308, nr. 6382-6383, rs. 1473-1478; Z. Palov, *Evidencija na Nedvižno Kulturno Nasledstvo na Teritorija na Republika Makadonija Islamski Sakralni Spomenici*, Skopje 1994, III/1, s. 18; Lidija Kumbaradži - Bogoević, *Osmanliski Spomenici vo Skopje*, Skopje 1998, s. 76-78; Mehmed İbrahimi, "Burmali Džamija vo Skopje", *el-Hilâl*, III/13, Skopje 1989, s. 12; Olga Čolančevska, "Islamskite Spomenici na Arhitektura vo Skopje", a.e., III/14 (1989), s. 12; Dragica Živkova, "Nekolku Natpisi na Turbinjata vo Skopje", *Mlada Mesecina*, X/80, Skopje 1996, s. 6.

SEMAVİ EVİCE

HÜSEYİN ŞAH LENGÂH

(حسین شاه لنگاه)

(ö. 908/1502)

Mülân'da hüküm süren
Lengâh hânedanının kurucusu
ve ilk hükümdarı
(1469-1502)
(bk. LENGÂHLAR).

HÜSEYİN ŞAH ŞARKİ

(حسین شاه شرقی)

Hüseyin Şah b. Mahmûd Şah Şarkî
(ö. 911/1505)

Cavnpûr'da hüküm süren
Şarkî Sultanlığı'nın son hükümdarı
(1458-1495).

Delhi Sultanı Behlûl-i Lûdî'ye karşı başlatılan bir savaşta ölen ağabeyi Muhammed Şah'ın yerine tahta geçti (863/1458) ve hemen ardından Behlûl ile dört yıllık bir antlaşma imzaladı. Bundan faydalananak Tihut ve Orissa'ya doğru güçlü bir ordu sevketti. Her iki yeri de ele geçirip Orissa Hindû emirini yüklü bir fideye ödemeye mahkûm etti. 871'de (1466) Racpût veliahdı Mân Singh'in elindeki Gvalyor Kalesi'ni muhasara altına aldı ve savası tazminatını ödeterek barış yaptı. Mültecî Delhi Sultanı Alâeddin'in kızı olup Melike-i Cihân diye mâruf olan gözde melikesi Bîbî Hunza'nın babasının tahtını tekrar ele geçirmesi yönündeki baskıları neticesinde 878'de (1473) Behlûl'ün Pencap'tan uzakta olmasını fırsat bilerek Delhi üzerine yürüdü. Oldukça kalabalık bir orduya sahip olmasına rağmen barış isteyen Behlûl'ün bu talebini reddetti. Fakat çatışmalar sonunda şartlar aleyhine dönünce canını kurtarmak için kaçmak zorunda kaldı. Aralarında melikenin de bulunduğu haremi Behlûl'ün eline geçti. Hüseyin Şah, 879 (1474) yılında bu yenilginin intikamını almak için Kutub Han Lûdî'nin elindeki Etâve'ye saldırdı ve yine yenildi. Üçüncü girişiminin sonunda da aynı âkıbete uğradı. 883'te ise (1478) askerî taktikleriyle Lûdîler'i yenmeyi başardı. Ancak ordusu geri dönerken Behlûl tarafından arkadaşın vuruldu ve Kanplî, Patîâlî ve Doâb'daki diğer şehirlerden çekilmek zorunda kaldı. Bu darbeden sonra Hüseyin 892'de (1487) Sunhar'da (Etâve bölgesi) Behlûl ile karşılaştıysa da bozguna uğradı. Bunun üzerine Cavnpûr düştü ve ilk önce Mübârek Han'ın, sonra da Behlûl'ün oğlu Bârbek Şah'ın eline geçti. Zor durumda kalan Hüseyin Bihâr'a kaçtı, Behlûl tarafından Ganj üzerindeki Hal-di'ye kadar takip edildi. Bihâr'da kaldığı müddet zarfında, Cavnpûr'a hâkim olan Bârbek Şah ile Delhi Sultanlığı'nın başındaki kardeşi İskender-i Lûdî'yi birbirine düşürmek için entrika çevirmeye devam etti. Sonunda İskender başarılı bir manevra ile Bârbek'i yendi ve esir alınan Bârbek'in hâkimiyetindeki topraklar Delhi Lûdî Sultanlığı'na katıldı. 900 (1495) yılında Bihâr'da İskender-i Lûdî'ye mağlûp ola-

rak kaybettiği tahtını ele geçirmekten ümidini kesen Hüseyin Şah Bengal'deki Kahlgaon'a (Colgong) çekildi ve 911 (1505) yılında ölümüne kadar Bengal Sultanı Alâeddin Hüseyin Şah'ın emanı altında yaşadı. Onun 905'te (1500) öldüğü de rivayet edilir (*El²* [İng.], III, 632). Böylece Şarkî Sultanlığı da (mülükü's-Şark) sona ermiş oldu. Arzusu üzerine naaşı Cavnûr'a nakledilerek Şeyh İsâ Tâc b. Ahmed İsâ'nın el-Câmiu's-Şark'ın yakınındaki hankahı içinde bulunan aile kabristanına defnedildi. Hüseyin Şah döneminde tamamlanan bu cami Şarkî Sultanlığı mimarisinin en güzel örneğidir. Güzel sanatlara düşkün olan ve kültürlü bir emir olarak temayüz eden Hüseyin Şah aynı zamanda bir müzisyendi ve Hint mûsikisinde "hayâl" adıyla bilinen nağmeyi icat etmişti. Mûsiki alanındaki kabiliyet ve ehliyeti ona "Nâik" (mûsiki üstadı) lakabını kazandırmıştır (S. İkbâl Ahmed, s. 548-555).

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmeddin Ahmed, *Tabakât-i Ekberî*, Kalküta 1935, III, 284-287; Firîşte, *Gülşen-i İbrâhîmî* (Târîh-i Firîşte), Leknev 1864, II, 309-310; Zül-fikar Ali, *Coğrafyâ-i Dârü's-sürûr Cavnûr*, Leknev 1874; Ni'metullah b. Habîbullah el-Herevî, *Târîh-i Hân Cihânî* (nşr. S. M. İmâmüddin), Dakka 1960, I, 150-183; Hayreddin Muhammed İlahâbâdî, *Cavnûrnâme*, Leknev 1874; Seyyid Gavs Ali, *Selâtin-i Cavnûr*, Kanpûr 1286; J. Fergusson, *History of Indian and Eastern Architecture*, London 1876, II, 225; A. Führer – E. Simith, *The Sharqî Architecture of Jaunpur*, Calcutta 1889; H. R. Nevill, *Gazetteer of Jaunpur*, Allahâbâd 1908, s. 159-164, 244-245; [Anonim], *Beyânü'l-ensâb Sâdât-i Zeydiyye*, Allahâbâd 1914, s. 129-130; Nezîrüddin, *Târîh-i Cavnûr*, Kanpûr 1921; Mohammad Fasih-ud-Din, *Kings of the East*, Allahâbâd 1922; a.mlf., *Sharqî Monuments of Jaunpur*, Allahâbâd 1922; *Cambridge History of India*, Cambridge 1929-37, III, 231-234, 236 vd., 239, 254-260, 271, 625, 628; Nûreddin Zeydî Zaferâbâdî, *Çirâğ-ı Nûr*, Kanpûr 1932; Abdullah, *Târîh-i Dâvûdî* (nşr. Şeyh Abdürreşîd), Aligarh 1954, s. 18-42, 47-49, 53; S. İkbâl Ahmed, *Târîh-i Şirâz-i Hind Cavnûr*, Kanpûr 1963, s. 156-177, 183, 190, 546-559; K. A. Nizami, "The Sharqî Kingdom of Jaunpur", *CHIn.*, V, 710-732; a.mlf., "Sharkis", *El²* (İng.), IX, 355-356; "Hüseyin Şah", *İA*, V/1, s. 663; J. Burton-Page, "Djawnpur", *El²* (İng.), II, 498-499; A. S. Bazmee Ansari, "Husayn Shâh", a.e., III, 632.

DİA

HÜSEYİN TEVFIK PAŞA (1832-1901)

Osmanlı devlet adamı
ve matematikçisi.

Günümüzde Bulgaristan sınırları içinde yer alan Vidin'de doğdu. Hem bundan dolayı hem de kendisi gibi matematikçi olan sınıf arkadaşı Tevfik Paşa'dan ayrıt

edilmek için daha çok Vidinli lakabıyla anıldı. Babası Hasan Tahsin Efendi'dir. İlk okulu ve rüşdiyeyi Vidin'de okuduktan sonra on beş-on altı yaşlarında buken İstanbul'a giderek Hasköy'deki Mühendis-hâne-i Berrî-i Hümayun'un resim sınıfına kaydoldu. Resim hocasının perspektif üzerine yaptığı açıklamaları kavrayamadığından şikâyet etmesi üzerine daha önce Öklid geometrisi okumadığı anlaşıncı Maçka'daki askerî idâdiye gitmesi uygun görüldü. Bu okulu bitirdikten sonra Mekteb-i Harbiyye'ye girdi. Burada Cambridge Üniversitesi mezunu matematik öğretmeni Tâhir Paşa onun üstün matematik yeteneğini fark ederek kendisine özel dersler verdi ve yanına yardımcı alıp bazı günler kendi yerine derslere girmesini sağladı. Böylece Hüseyin Tevfik bir yandan öğrenim görürken bir yandan da küçük sınıflara öğretmenlik yaparak kısa sürede hem hocalar hem öğrenciler arasında şöhrete kavuştu. Sonraları Hüseyin Tevfik, "Her ne elde ettimse Tâhir Paşa sayesinde olmuştur" diyerek ona karşı beslediği minnet duygusunu dile getirmiştir. 1859'da diplomasını alınca Erkân-ı Harbiyye'ye girdi ve 1860 yılında buradan mezun olduktan sonra muallim kadrosuyla Harbiye'ye ve muallim muavini kadrosuyla Erkân-ı Harbiyye'ye tayin edildi. Tâhir Paşa'nın vefatı üzerine üst sınıflara cebir, yüksek cebir, geometri, analiz, diferansiyel ve entegral hesap, mekanik ve astronomi derslerini de o verdi. Bu sıralarda Tâhir Paşa'nın Avrupalı matematikçiler tarzında yazdığı cebir kitabına da türevler ve seriler bahislerini eklemiştir (aş. bk.).

Hüseyin Tevfik 1863 yılında kolağası-ğa, 1867'de binbaşılığa ve 1869'da kay-

makamlığa yükseltilmesinden sonra pek iyi geçinemediği sınıf arkadaşı Şevket Paşa'nın Harbiye kumandanı olması üzerine Harbiye'deki dersleri de uhdesinde kalmak şartıyla Tophâne-i Âmire'de kurulan Tecrübe ve Muayene Komisyonu'na üye tayin edildi. Bunun üzerine Harbiye'den Bahriye'ye geçmek istediye de kendisinden çok şey bekleyen yeni serasker Hüseyin Avni Paşa onu, önce balistik ve tüfek imalâtı üzerine incelemelerde bulunmak üzere Fransa'ya göndereceğini söyleyerek ikna etti. Hüseyin Tevfik iki yıl Paris'te kaldı ve bu süre zarfında bir silâh fabrikasının yanı sıra Paris Üniversitesi'ne ve College de France'a da devam ederek matematik bilgisini geliştirdi; bu arada Nâmık Kemal başta olmak üzere orada bulunan zamanın aydınlarından da büyük itibar gördü. 1872 yılında geri döndüğünde miralaylığa terfi etti ve Tophâne-i Âmire'deki görevine başladı. Bu görevi sırasında silâhlar hakkında Paris'te elde ettiği bilgileri daha da geliştirmiş, ayrıca dürüstlüğü ve çalışkanlığı ile de tanınmıştır. 1 Ağustos 1872'de Winchester Şirketi'ne 200.000 ve 1873'te de Providence Tool Kumpanyası'na 500.000 adet Martini-Henry tüfeği sipariş edilmisti. Tüfeklerin şartlara uygun imal edilmesini denetlemek ve silâhları teslim almak üzere görevlendirilen komisyonda bulundu. İmalâtın başlamasından altı ay önce İngilizce öğrenmek amacıyla Amerika'ya gitti. Bu görevi esnasında miralvâlık rütbesini aldı. Söz konusu silâhlar 1876'da Hüseyin Avni Paşa'nın seraskerliği zamanında askerlere dağıtılmaya başlanmıştı.

Silâhlarla birlikte geriye döndüğünde ferikliği yükseltelen Hüseyin Tevfik Paşa Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun nâzirliğine, henüz bir yıl dolmadan Tophâne-i Âmire Meclisi reisliğiyle beraber Umûr-ı Nâfia Komisyonu üyeliğine tayin edildi. Ardından 23 Aralık 1880'de Maliye nâzirliğine getirildiyse de 27 Temmuz 1881'de görevden alındı. 15 Ağustos 1882'de Tophâne-i Âmire fabrikaları müfettişliğine ve 1883 yılında orta elçilikle Washington sefirliğine gönderildi. Üç yıl sonra Askerî Teftiş Kurulu üyeliğine getirildi. Bu görev çerçevesinde Mauser tüfeklerinin (mavzer) muayenesi için Almanya'ya yollanan komisyonun başkanlığını yürütürken bir jurnal üzerine geri çağrılıp Roma sefirliğine tayin edildi, fakat bu göreve gitmedi; 1891'de Ticaret ve Nâfia nâzirliğine getirildi. 1893'te müşir oldu ve beş yıl kadar Nâfia nâzirliği yaptıktan sonra Divân-ı Muhâsebât reisliğine tayin edildi. 2 Ekim 1897'de ikinci defa Maliye nâzırı oldu ve

Hüseyin
Tevfik Paşa